

ՀՏԴ 809.198.1

Հայոց լեզու

ՀԱԿԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՄՈՒ ՍԱՀՅԱՆԻ ՉԱՓԱԾՈՅՈՒՄ

Շուշանիկ ՄԱՂՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ արտահայտչականություն, բանադարձման միջոց, խորքային հակադրույթ, ծավալուն հակադրույթ, հակադրության գեղարվեստական մարմնացում, համաժամանակյա հակադրություն, ձևական հակադրույթ, պատկերավորման միջոց, պարադոքս, տարաժամանակյա հակադրույթ, օբսիմորոն՝ նրբաբանություն:

Ключевые слова: выразительность, глубокий антитезис, контраст, художественное воплощение одновременного контраста, формальный метод визуализации, парадокс, асинхронные противоположности, оксюморон.

Keywords: expressiveness, deep antithesis, contrast, artistic realization of simultaneous contrast, formal method of visualization, paradox, asynchronous contrasts, oxymoron.

Sh.Saghyan

Antithesis in the Poetry of Hamo Sahyan

The article deals with antithesis in the poetry of Hamo Sahyan.

The famous poet used antithesis to show human being's characters.

The main unit of antithesis is antonym. H. Sahyan has use linguistic and speech antonyms.

There are poems based on antithesis.

III. Сагиян

Антитезис в поэзии Амо Сагияна

В статье исследован антитезис в поэзии Амо Сагияна.

Данным стилистическим средством великий поэт выявил противоречивость человеческого характера, собственное восприятие природы и общества.

Основное языковое средство антитезиса - антонимы. А. Сагиян использовал как языковые, так и речевые антонимы, выраженные словами, синтагмами и предложениями. Редко встречаются стихотворения, основанные на антитезисе.

Հայ լեզվաբանության մեջ հակադրման հիմքի վրա կառուցվող ոճական միջոցներ են ընդունվում *հակադրույթ /հակադրությունը, հակասույթ¹, օբսիմորոնը, բառացի՝ նրբաբանությունը, պարադոքսը, բառացի՝ երկսայրաբանությունը², հակադարձումը³ ևն:* Հակադրույթ//հակադրություն տարբերակներն առայժմ գոյակցում են, թեև տարածման միտում է ստանում առաջինը: Այս դեպքում հակադրույթը համարվում է հակադրության՝ օբյեկտիվ և մարդկային իրականություններին, մտածական, զգացական ընկալումներին հատուկ հակասական վիճակի շեշտված ոճական արտահայտությունը:

Լեզվաբանների մեծ մասի կողմից հակադրույթը համարվում է արտահայտչականության //բանադարձման միջոց: Հ. Հարությունյանն ընդունում է իբրև պատկերավորման միջոց⁴, Պ. Պողոսյանը՝ ներհակության ձևերից մեկը⁵:

Լեզվաբանները հակադրույթը հիմնականում քննում են հականիշների ոճական հնարավորություններին անդրադառնալիս, առանձնացնում լեզվական կամ այլ բնութագրմամբ՝ բուն// համագործածական և խոսքային /համատեքստային/ հեղինակային հականիշները⁶: Նշվածի հետևանքով հաճախ ստվերի տակ են մնում հակադրույթի՝ առանձնապես շարահյուսական ծավալուն միավորներով կառուցման եղանակները:

Գոյություն ունեն *խորքային հակադրություն* («Հակադրությունն առավել ուժեղ է լինում, երբ բուն հակադրություն արտահայտող բառերն իրենց հերթին ունենում են հականիշ բառերով արտահայտված լրացումներ: Նման դեպքերում, թվում է, թե առկա է կրկնակի հակադրություն, բայց իրականում *խորքային հակադրություն* է ստեղծվում»⁷), համաժամանակյա, տարաժամանակյա հակադրություններ՝ հասկացությունները:

¹ Ս. Մելքոնյան, Ակնարկներ հայոց լեզվի ոճաբանության, էջ 87, Եր., 1984:

² Պ. Պողոսյան, Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքները, հ. 2, էջ 175, Եր., 1991:

³ Ն.ս., էջ 169:

⁴ Հ. Հարությունյան, Գեղարվեստական խոսք, էջ 123, Եր., 1986:

⁵ Պ. Պողոսյան, էջ 165:

⁶ Ս. Մելքոնյան, էջ 84:

⁷ Պ. Պողոսյան, էջ 166:

և *գոհությամբ* հակադրվելով իր անգոր վիճակին: Կամ՝ Վկա է հողն այս ցավոտ, Թե ինչքան ցավի դիմացա... Բայց էլի օրինանք գալուս, Գնալուս միտքը չիմացա (ԴԾ, 171): Առաջին հակադրության մեջ ցավին դիմանալու և նրանից գոհանալու հակադրությունն է, երկրորդում՝ ապրելու իմաստի և մահվան անիմաստության հակադրությունը:

Գեղարվեստական արժեքով հակադրություններ են գեղչված կառույցներով/գեղչման արտահայտչամիջոցով կառուցվածները: Օրինակ՝ Յավերս ասում են.-խաչվիր, Հույսերս ասում են.-կգա (ԴԾ, 82): Հակադիր զգացումների՝ ցավի, անհուսության և հույսի մտածումները հեղինակը ներկայացրել է՝ *խաչվիր, քանզի չի գա - մի տանջվիր, քանզի կգա* շարահյուսական կառույցների՝ գերադաս, մյուս դեպքում՝ ստորադաս բաղադրիչի գեղչմամբ: Արդյունքում հակադրությունների մյուս եզրում ստացվում է *խաչվիր - կգա* գեղարվեստական հետաքրքիր կառույցը:

Շարահյուսական կապակցություններով արտահայտված հակադրություններում կարող են անմիջական հականշային զույգեր չլինել: Յուրաքանչյուր բաղադրիչ կարող է ունենալ այն կենտրոնական բառը, որի արտահայտած իմաստը կարող է հակադրվել կողքի կառույցի որևէ բառի: Պարզապես կա կառույցների իմաստային հակադրություն՝ առանց հականշային բառային արտահայտության: Նշվածը Հ. Սահյանի նախասիրած ձևերից է: Օրինակ՝ Նա, որ երբեմնի երգում էր ձեռնամբ*, Հիմա նստել էր ձեռները ծոցում: Նա, որ թռչում էր գագաթը լեռան, Հիմա հագիվ հագ քայլել էր փորձում: Նա, որ տեղով մեկ կրակ էր, նրա Երակների մեջ արյունն էր պաղում: Նա, որ թռել էր միշտ թամբի վրա, Կտուրին նստել, աղուն էր պահում (ԴԾ, 192): Կամ՝ Աստղերի հետ վեճի մտած Բարձունքները ելա փառքի... Բայց ինձ համար անհաս մնաց Պատշգամբն այն երկրորդ հարկի (ԲՎ, 85): Մարդիկ կան, որոնց ետմահու կյանքը Հատնում է վերջին ծանոթի մահով: Մարդիկ կան, որոնց ետմահու փառքը վերջին ծանոթի Մահից հետո է ծաղկում ապահով (ԴԾ, 83): Սահյանական ոճի արտահայտություն է բնության գեղարվեստական նկարագրությունը նաև հակադրության միջոցով: «Տատնա ձորում» բանաստեղծության մեջ բնապատկերի գունային *կարմիր - սպիտակ* հակադրությունը ներկայացվում է *կակաչ - ամաչ, մեզ* իրությունների միջոցով: Գունային խտացումն ապահովվում է *խարույկ* փոխաբերության և *ծխալ/ծխել* բառի միջոցով. Ժայռի գլխից վառ կակաչի Խարույկներ են բխում, Կողքի Ժայռը հանգիստ նստած Ամպ ու մեզ է ծխում (ԴԾ, 16): *Արևահայաց - արևագուրկ* հակադրությունը ներկայացվում է բուրդոլ ուրցի և կոկոնված ձնծաղկի միջոցով՝ Ձնծաղիկն է դեռ մի լանջին *Բարրուի մեջ քնում*, Դեմի լանջին ուրցի բույրից Մեղվի *ուշքն է գնում* (ն.տ.):

Ձևական հակադրության օրինակ է. Աշխարհաշեն ազգի տղա- Տուն չունեցա այս աշխարհում (ԻԲԶ, 98):

Սովորաբար հակադրության բառային միավորները տարբեր բանաստեղծություններում Սահյանը բացահայտում է մարդու հակասական էությունը: Որոշ երկեր հենված են մասնավոր գծերի վրա, որոշներում քննվում են մի քանի գծեր: Մարդու հասարակական վարքագծի, գործունեության հակասական կողմերն են ներկայացվում՝ «Ո՛ր է գնում աշխարհն այսպես» բանաստեղծության մեջ մարդկային էության հակասականության վերհանումը ներկայացվում է մարտնչողականության-երկչոտության, հաստատականության և անորոշության, ինքնասիրության և ինքնախուսափման, հակադրությամբ: Տրոհման հարաբերությամբ կապակցված վերահիմաստավորված բաղադրիչ նախադասություններում բացահայտվում են նշված հատկանիշները:

Նույն թեմատիկան է շոշափվում «Դարը» բանաստեղծության մեջ մարդու վարքագծի, գործունեության տարբեր կողմերի բացահայտմամբ: Անտառն անում արմատահան, Ջրում է մացառը: Կամ՝ Բառի համար բանտ է դնում, Հանդուրժում է դավը... Հակադրության ընդգծմանը նպաստում են նաև *անտառ-մացառ, բառ-դավ* ծավալային անհամատեղելի իրողությունները:

Հակադրությո ստեղծող տարբեր միջոցների համակցված գործածություն կա. Մերթ ոտից-գլուխ զարդեր են հագնում, Մերթ այնպես անշուք, պարզ ու անզարդ են, Մերթ քար ու քարափ, մերթ վայրի խոպան, Մերթ կանաչ անտառ ու ցանած արտ են (ՄԱ, 14):

Բանաստեղծական հակադրության օրինակ է տան երեք տողերին չորրորդի հակադրվելը՝ Խելագարվել են ցողուն ու բողբոջ, Խուտուտ տաս՝ քարի ուշքը կզնա, Խելագարվել է տիեզերքն ամբողջ, Իսկ ինձ ասում են՝ թե խելոք մնա (ԴԾ, 38):

Չափածոյում տարածված է նաև հակադրության եզրերի առկայությունը տարբեր տներում: Հ. Սահյանը քիչ է դիմել նշված միջոցին: Օրինակ՝ «Դարը» բանաստեղծության հինգերորդ տան մեջ է գտնվում հակադրության մի եզրը՝ Հողագունդն է ջոկել-դարձրել Իր մատաղի գառը..., վեցերորդ տան մեջ՝ Բայց ինքն էլ է մատաղացու, Գիտի՞ խելագարը... (ԴԾ, 47):

Կան բանաստեղծություններ, որոնք կառուցված են հակադրության վրա: Օրինակ՝ «Վերադարձ» բանաստեղծությունը, որտեղ կան նաև անուղղակի հակադրություններ:

Ամայացած տան նկարագրությունը հեղինակը տալիս է անցյալի ու ներկայի վիճակների հակադրությամբ: Գործածել է բառային, կապակցական միավորներ: Այսպես՝ *կոտեն-նդինջ, վարունգ-քնդ, կոթուկ* անուղղակի հակադրությամբ ներկայացվում է մշակված ու անմշակ բանջարանոցի ուրվագիծը՝ Եղինջը քիչ-քիչ Նվաճում է մեր կոտենի ածուն, վարունգի բեկված մարգաթմբերին Քնդն ու կոթուկն իրար բերանից Պատառ են խլում (ՔԵ, 155), կամ՝ *տաշտ-դագաղ* հակադրության մեջ *կյանք, կենցաղային նուրբ - ամայություն, լքվածություն* հակադրությունն է՝ Տաշտը, որի մեջ Խաչիպապ պապի Հարսանյաց հացի խմորն են հունցել Եվ հոգեհանգստի խմորը նաև, Հիմա գրտնակի դագաղն է դարձել.... (ՔԵ, 156): Իրույթի գոյության և բացակայության հակադրությունն իրացվում է *զրո-կարոտ* հակադրությամբ՝ Թոնրի շրթունքը, որ մի ժամանակ Բոցից էր ճաքում, Հիմա ճաքել է բոցի կարոտից... (ՔԵ, 156): մարդ- կոպ փնտրող արև անհատական հակադրության միավորները....

Ծավալուն հակադրությոթ սահմանափակ է/պատշաճ քանակով է:

Բովանդակային առումով գոյություն ունեն նույն իրույթի գոյության և բացակայության հակադրումը, ինչպես նաև՝ տարբեր իրույթների հակադրությունը:

Շարահյուսական տեսակետից հակադրությոթ ներկայացնում է ` ա) բ) գ) ներհակական հարաբերությամբ համադաս նախադասություններ՝ Կարող է մայրը խլանալ հանկարծ, Իսկ մայրությունը խլանալ չունի (ԴԾ,193), դ) ստորադասական հարաբերությամբ նախադասություններ՝ Նա, որ երբեմնի երգում էր ձեռնամբ , Հիմա նստել էր ձեռները ծոցում (ԴԾ,192) :

Եթե փորձենք տալ հակադրությոթ ռճական արժեքը, ապա դրանցով Հ. Սահյանը տալիս է. 1. կերպարի, իրույթի անցյալի և ներկայի հակադիր տարածամանակյա վիճակներ, 2.կերպարի բնութագիրը՝ համաժամանակորեն հակասական և իր ներսում, և հասարակայնորեն ընկալելի, 3. բնության ներույթներ....

Հակադրությոթ գործածության թե հաճախականությունը, թե որակային կողմերը պայմանավորված են բանաստեղծի լեզվարվեստի զարգացմամբ: Սկզբնական շրջանի ստեղծագործություններում դրանք քիչ են: Որակային առումով առանձնանում է «Դադձի ծաղիկ» ժողովածուն՝ 80-ականների ստեղծագործություններով:

Սկզբնաղբյուրներ

Բարձունքի վրա, Եր., 1955

Մայրամուտից առաջ, Եր., 1964

Քարափների երգը, Եր., 1968

Երկեր, առաջին հատոր, Եր., 1984

Դադձի ծաղիկ, Եր.,1986

Օգտագործված գրականություն

Հ. Հարությունյան, Գեղարվեստական խոսք, Եր., 1986:Մելքոնյան Ս., Ակնարկներ հայոց լեզվի ոճաբանության, Եր., 1984

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Շուշանիկ Մաղյան - բ.գ.թ.,դոցենտ,ակ.Ս.Աբրահամյանի անվան հայոց լեզվի ամբիոն
E-mail: shushaniksagyan@mail.ru

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական կոլեգիայի անդամ, բ.գ.դ., Ս.Խանյանը: